

Радион Свинаренко, канд. психол. наук, доц., докторант
Институт социальной и политической психологии АПН Украины, Киев;
Антонина Рудская, канд. психол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕМПОРАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИДЕРОВ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ

В статье рассматриваются ключевые социально-психологические особенности темпорального потенциала лидеров социальных проектов. Показано, что разным типам лидерства в социальных проектах (направленным на действие, взаимодействие и развитие) присущие отличительные особенности темпорального потенциала.

Ключевые слова: лидерство, социальные проекты, "восприятие" времени, полихроничность, скорость, синхронизация, временная перспектива.

Radion Svyrenko, PhD, Assoc. Prof.
Institute of Social and Political Psychology of APN of Ukraine, Kyiv;
Rudskaya Antonina, PhD, assist.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SOCIAL PSYCHOLOGY OF LEADER'S TEMPORALITY IN SOCIAL PROJECTS

The paper discusses the key socio-psychological characteristics of temporal potential leaders of social projects. It is shown that for different types of leaders in social projects (aimed at action, cooperation and development) respectively inherent specific time discourse.

Keywords: leadership, social projects, "perception" of time, speed, synchronization, time perspective.

УДК 37.035

Віра Синякова, канд. пед. наук, ст. викладач
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Метою статті є дослідження гендерних стереотипів та цінностей сучасного українського суспільства. У статті висвітлено сутність гендерних уявлень сучасних підлітків, виявлено уявлення сучасних підлітків про гендерні ролі та еталони поведінки хлопчиків та дівчат. В статті уточнено уявлення хлопчиків і дівчаток про сутнісні характеристики гендерних ролей. Також був вивчений зміст гендерних стереотипів, установок і цінностей підлітків щодо характеристик, місця та ролі жінки й чоловіка в суспільстві.

Ключові слова: гендер, соціум, суспільні відносини, гендерні ролі, гендерні стереотипи, маскуліність, феміністність.

Однією із головних домінант соціального розвитку в підлітковому віці є наслідування ролей чоловіка і жінки, батьківської й материнської моделі поведінки та на основі цього сприймання себе в навколишньому світі. Батьківська сім'я є також найбільш важливим чинником становлення гендерної ідентичності підлітків, їх гендерної культури та поведінки. Водночас, родина, демонструючи усі тонкощі внутрішньої та зовнішньої взаємодії, залишається підвладною багатьом традиційними гендерним стереотипам. Особливо це стосується неповних родин, де особливо яскраво простежується порушення ідентифікації з образом батьків у результаті завоювання дітьми дисгармонійних настановлень маскуліності/феміністності.

Варто підкреслити, що для дитини підліткового віку такі поняття як "справжній хлопець", "справжня дівчина" невід'ємні від її прагнення до дорослості та самостійності. Зрозуміло, що дівчата за своєю природою та вихованням помітно відрізняються від хлопців, зокрема здатністю тонше відчувати, переживати і виразніше, ніж чоловіки, виявляти свої внутрішні переживання у зовнішній поведінці. Усі згадані жіночі риси не виникають самі по собі, завдяки одним лише вродженим, природним схильностям (хоча природа в цьому теж відіграє важливу роль). Так само одна природа не може забезпечити формування особистості мужнього, відважного, хороброго, розсудливого та врівноваженого чоловіка. Названі риси у представників жіночої та чоловічої статі є, передусім, результатом виховання як загального або, як ми його назвали б, соціального, і специфічного – тобто гендерного виховання, так і батьківського (сімейного) [2].

Метою нашого дослідження було дослідження сутнісних характеристик гендерних стереотипів сучасності.

Дослідження було проведено із трьома категоріями респондентів – підлітки, матері з неповних родин та педагоги.

З метою вивчення загальних гендерних уявлень дівчат-підлітків нами, насамперед, була використана

авторська анкета "Виявлення уявлень дівчат-підлітків про особистість чоловіка". В дослідженні взяли участь 456 дівчат віком 11–16 років (183 дівчини, що проживають у неповних родин). Уявлення цих дівчат-підлітків щодо характеристик особистості реального чоловіка теж суттєво відрізняються від відповідей їх однолітків, що проживають у повних родин.

Зокрема, у відповідях дівчат-підлітків з неповних родин в описі реального чоловіка переважною є матеріальна незалежність – 87,36 %, окрім того, дівчата надають значну увагу наявності господарсько-побутових умінь – 78,14 % та такій характеристиці як "любов до дружини" – 75,21 %. При цьому уявлення дівчат-підлітків із неповних родин також відрізняються перебільшенням притаманності певних характеристик реальному чоловіку.

Причиною виявлених розбіжностей, на нашу думку, є особливості соціокультурного середовища неповної родини – у монобатьківській родині дівчина-підліток позбавлена можливості повноцінного формування адекватного стереотипу поведінки осіб чоловічої статі, в тому числі на засадах гендерної рівності. Педагогіка оцінює показник ідентифікації дітей зі своїми батьками як одним із основних критеріїв ефективності сімейного виховання, при якому дитина ніби виражає прийняття етичних й ідеологічних норм своїх батьків. Здійснення цієї складової процесу гендерної соціалізації в неповній родині деформується у зв'язку з відсутністю одного із батьків.

Виявити уявлення сучасних підлітків про гендерні ролі та еталони поведінки хлопчиків та дівчат мало на меті анкетне опитування "Хлопці та дівчата нашого класу" [1] анкетуванні взяли участь 94 хлопці та 167 дівчат (85 з них проживають у неповних родин). Аналіз та узагальнення результатів анкетування дозволило зробити низку висновків.

По-перше, уявлення про майбутнє у дівчат, які виховуються в повних та неповних родин, суттєво відрізняються. Так, усі дівчата з неповних родин (99,84 %) в

майбутньому хочуть створити власну родину, отримати освіту (83,00 %) та професію (96,41 %). Їхні однолітки із повних родин серед головних пріоритетів майбутнього відзначили бажання бути привабливими (96,76 %), отримати професію (54,31 %) та освіту (48,23 %). А от утворення родини для них не є першочерговим завданням (44,68 %). Також не можна не відзначити, що для переважної більшості дівчат пріоритетним є бажання отримати професію, а не освіту. Цей факт, на нашу думку, свідчить про стереотипне мислення дівчат обох категорій щодо ролі і призначення жінки.

По-друге, виявлені суттєві відмінності в уявленнях дівчат-підлітків за категорією "справжній" хлопець: дівчата із неповних родин вважають його більш сміливим (88,63 %), сильним (84,14 %), чесним (84,53 %), "джентльменом" (76,53 %), якому притаманні неабиякі розумові здібності (48,97 %), на відміну від уявлень дівчат, які проживають у повних сім'ях. Останні бачать "справжнього" хлопця, перш за все розумним (50,96 %) і захищеним (47,43 %).

По-третє, відповіді дівчат обох груп щодо розподілу домашніх обов'язків теж є відмінними. Зокрема, дівчата з неповних родин, окрім стереотипно жіночих обов'язків, вважають за потрібне виконувати і стереотипно чоловічі обов'язки, наприклад, ремонтувати різні речі (40,42 %). Крім того, дівчата-підлітки з неповної родини вважають жінку більш розумною (92,23 %) та умілою (88,56 %), тоді коли підліткам із повних родин жінка здається, насамперед, доброю (55,72 %) та красивою (47,12 %).

Нами також виявлено, що дівчата-підлітки з неповних родин не мають чітко сформованих ідеалів чоловіка та жінки (образ чоловіка надмірно фемінізований), що може перешкоджати адекватній статевій ідентифікації. Так, жінка, на думку підлітків із неповних родин, щоб досягти успіху, повинна вміти захистити себе (84,75 %). Має місце також думка, що жінка повинна гарно навчатися (79,34 %).

Поряд із цим, нами виявлено, що дівчата-підлітки з неповних родин не почувають себе захищеними в родині, однак ставляться до родини більш позитивно, ніж їхні однолітки з повних родин. У підлітків із неповних родин існує також неусвідомлювана тенденція до сприйняття чоловіків як потенційних батьків, образ матері при цьому менш фемінізований. Підлітки з неповних родин рідше вказують на недостатню залученість батька до процесу виховання, ставлення до батька більш позитивне. Мати у неповній родині уявляється менш емоційною, ніж у повній.

Щодо спрямованості опитуваних на майбутнє, то дівчата з неповних родин ставлять перед собою більше завдань, які стосуються професійної самореалізації, але разом із тим майже стовідсотково хочуть мати повноцінну сім'ю. Отже, можна зробити висновок, що дівчата-підлітки з неповних родин мають стійкі уявлення про ролі та еталони чоловічої та жіночої поведінки, але вони не відповідають соціальному запиту сучасного суспільства щодо рівноправності жінок та чоловіків.

Уточнити уявлення хлопчиків і дівчаток про *сутнісні характеристики гендерних ролей* дозволив авторський анкетний опитувальник "Уявлення підлітків про гендерні ролі". В анкетуванні взяли участь взяли участь 94 хлопці та 167 дівчат (85 з них проживають у неповних родин). Аналіз отриманих даних дозволив установити, що стереотип маскулінності/фемінінності чітко прослідковується у відповідях сучасних підлітків різної статі. Вони описують чоловіка, як мужнього (90,33 %), сильного (87,56 %), хороброго (89,24 %), а жінку, як добру (86,43 %), милу (56,42 %), працюючу (91,34 %), люблячу дітей (96,53 %), спокійну (72,34 %) та розсудливу (63,26 %). Однак сучасні підлітки незалежно від статі на перші місця висувають сімейні гендерні ролі

представників обох статей. Щодо професійних ролей, то вони все ж таки є більш значущими для хлопчиків.

Нами також встановлено, що підлітки обох груп особистісні якості чоловіків вважають більш вагомими, ніж особистісні якості жінок, але для дівчат, які виховуються в неповних родин, це перебільшення є більш значущим. Отже, переважна більшість дівчат-підлітків із неповних родин мають звужені уявлення про еталони чоловічої та жіночої поведінки, що відображають традиційність їх гендерних уявлень.

З метою аналізу показників ціннісного критерію був вивчений *зміст гендерних стереотипів, установок і цінностей підлітків щодо характеристик, місця та ролі жінки й чоловіка в суспільстві* за допомогою анкети "Стереотипи сучасності". В дослідженні взяли участь 887 підлітків, 461 з яких юнаки (52 %) та 426 – дівчата (48 %). Респонденти представляли вікову групу 11–16 років. Питання були спрямовані на виявлення гендерних стереотипів респондентів, зокрема ставлення до соціальних ролей чоловіків і жінок. На питання "Чи існують риси вдачі характерні лише для чоловіків або жінок?" 52,00 % респондентів дали відповідь "ні". Це демонструє їх розуміння того, що будь-які особистісні характеристики можуть бути притаманні як чоловікам, так і жінкам, тобто є загальнолюдськими, навіть якщо вони проявляються по-різному. Водночас 48,00 % респондентів відповіли "так" і привели варіанти таких характеристик. Найчастіше як "обумовлені статтю" у відповідях відзначалися "мужність" та "жіночість", а також інші традиційно закріплені характеристики. Наприклад, виключно чоловічими рисами підлітки вважають лідерство (85,55 % – хлопці, 79,73 % – дівчата), самостійність (76,16 % та 73,24 %) і цілеспрямованість (63,43 % та 57,57 %), а жіночими – скромність (81,42 % та 76,3 %), сором'язливість (68,74 % та 54,63 %). Отже, узагальнені образи чоловіків та жінок протиставляються один одному при описі властивостей характеру, тобто є стереотипізованими.

Наступний блок питань мав на меті визначити ставлення підлітків до найбільш поширених соціокультурних гендерних стереотипів. Це дозволило визначити різницю в сприйнятті гендерних ролей та гендерних стереотипів на прикладі узагальнених образів чоловіків і жінок. Проаналізувавши отримані результати, ми умовно розділили стереотипні твердження на чотири групи:

- **стійкі** – з ними згодні більшість респондентів обох статей; серед них найбільший відсоток отримали положення про те, що чоловік повинен бути цілеспрямованим та активним (93,22 % – хлопці; 95,52 % – дівчата), а жінка повинна гарно виглядати (відповідно 90,12 % і 91,24 %), вміти готувати і вести домашнє господарство (відповідно 90,23 % і 83,42 %).

- **динамічні** – вони відображають думки, протилежні запропонованим в опитувальнику стереотипам, що змінилися в уявленні сучасних підлітків. Серед них важливими є заперечення підлітками думки, що родина для чоловіка не головне (54,52 % – хлопці та 50,33 % – дівчата), а також положення, що "жіноча" робота робить чоловіків жіночними (51,34 %).

- **дискусійні** – твердження, про які хлопці та дівчата мають протилежну думку. Найбільш дискусійним виявилось положення про те, що "материнство – основа життя жінки" (73,64 % хлопців і лише 25,45 % дівчат), що чоловіки повинні заробляти більше (68,73 % хлопців, 48,24 % дівчат), а також про те, що жінки не повинні опановувати "чоловічі професії" (42,56 % хлопців та 28,34 % дівчат).

- **заперечувальні** – включили твердження, з якими не погоджується переважна більшість хлопців та дівчат. До цієї групи увійшли такі положення: "жінка відповідальна за збереження сім'ї" – з ним не погоджуються 62,22 % дівчат та 40,11 % хлопців; та "жінка не повинна заробляти біль-

ше, ніж чоловік" – відповідь "ні" дали 47,45 % хлопців і 70,00 % дівчат. Варто зазначити, що ці стереотипи заперечуються переважно дівчатами, що може бути свідченням їх прагнення до егалітарних стосунків між статями.

Узагальнення отриманих результатів дає нам змогу зробити наступні висновки: більшість підлітків не піддають сумніву статус чоловіка та маскулітні характеристики його особистості; для жінки ж традиційно важливою характеристикою вважається турбота про свій зовнішній вигляд (90,24 % – хлопці, 9,73 % – дівчата). Респонденти впевнені, що жінки (90 %) та чоловіки (88 %) повинні виконувати хатню роботу відповідно до статі. Незважаючи на те, що 80,54 % юнаків і 75,32 % дівчат поділяють стереотип "кар'єра – основа життя чоловіків", на думку респондентів обох статей, сім'я (що традиційно вважається "жіночою" сферою інтересів), для хлопчиків також важлива. Із твердженням про вплив професії на поведінку не згоден кожен другий респондент. Зокрема, на питання анкети "Чи існують суто "чоловічі" та "жіночі" професії?" негативно відповіли 43,24 % юнаків і 32,47 % дівчат. Позитивні відповіді дали 57,35 % юнаків і 68,78 % дівчат, навівши як приклад типово жіночих професій "доярка", "прибиральниця" – тобто такі види праці, що не потребують професійної освіти, або належать до низько кваліфікованих робіт – з низькою оплатою праці та передбачають традиційну для жінок сферу обслуговування, в тому числі членів сім'ї ("нянька", "швачка", "медсестра"). В якості "чоловічих" професій вказувалися "шахтар", "водій", "програміст". Іноді респонденти замість конкретних професій вказували посаду "директор" або "начальник", очевидно вважаючи це типово "чоловічою справою".

Динамічні гендерні стереотипи, що мають тенденцію до послаблення або зміни, торкнулися тільки тверджень, які стосуються чоловіків. Підлітки висловлюють думку, що чоловіки можуть працювати в будь-якій сфері праці без шкоди для своєї особистості, їм важливо бути привабливими і мати сім'ю. Дискусійні стереотипи відображають відмінності уявлень хлопців та дівчат про ролі чоловіків і жінок. На тенденцію зміни стереотипних гендерних уявлень указує кількість респондентів, які мають труднощі з відповіддю (від 9,15 % до 29,32 %). Незгоду зі стереотипами висловили понад 30 % опитаних дівчат.

Отже, традиційні соціокультурні гендерні стереотипи є досить стійкими, а це пояснюється не лише тісним зв'язком між соціальними ролями чоловіків і жінок та відповідно приписуваними їм рисами, а й особливостями процесу опрацювання інформації, притаманному людській свідомості.

Опрацювання чинних державних документи України з освітньої та гендерної політики – Указів Президента "Про підвищення соціального статусу жінок в Україні" від 25.04.2001 р. та "Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо

забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 26.07.2005 р., Законів України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 01.01.2006 р., "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" від 10.09.2009 р., Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року" від 27.12.2006 р., а також шкільних програм, методичної літератури для вчителів та учнів, матеріалів періодичних видань, праць науковців і педагогів-практиків, присвячених гендерній проблематиці, дозволило підтвердити положення про те, що провідним запитом суспільства щодо гендерної проблематики є моделювання процесу гендерної соціалізації на засадах гендерної рівності та демократії. Тому пріоритетним напрямком соціалізації сучасно молоді має бути формування гендерних стереотипів на основі гендерної демократії.

З урахуванням предмета нашого дослідження і відповідно до запиту суспільства щодо забезпечення гендерної рівності статей процес моделювання гендерної соціалізації дівчат-підлітків має здійснюватися у відповідності до означених нижче вимог:

1. Розуміння гендерної соціалізації як процесу і результату засвоєння дівчиною-підлітком гендерних культурних цінностей, гендерних норм та правил гендерної поведінки відповідно до егалітарних соціокультурних уявлень суспільства про ролі, статуси і призначення чоловіків і жінок.

2. Розгляд суті гендерної соціалізації дівчат-підлітків із неповних родин як створення відповідних соціально-педагогічних умов для їх успішної гендерної соціалізації та досягнення її результату – гендерної соціалізованості.

3. Визначення мети гендерної соціалізації як формування гендерно соціалізованої дівчини (майбутньої жінки), яка здатна самореалізуватися у різних сферах суспільного життя, завдяки набуттю егалітарної свідомості та відповідних способів життєдіяльності.

4. Обґрунтування завдань гендерної соціалізації дівчат-підлітків із неповних родин відповідно до змісту гендерної соціалізації та до типу родини, в якій вони проживають.

5. Структурування процесу гендерної соціалізації дівчат-підлітків із неповних родин шляхом визначення її етапів, стадій і побудови моделі гендерної соціалізації цих дівчат.

Список використаних джерел

- Вілкова О.Ю. Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів : Автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 "Економічна соціологія" / О.Ю. Вілкова. – К., 2005. – 18 с.
- Шабасева Н.С. Гендерна соціалізація студентів коледжу в позанавчальній діяльності : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Н.С. Шабасева. – Луганськ, 2011. – 20 с.

Надійшла до редколегії 11.05.16

Вера Синякова, канд. пед. наук, ст. преподаватель
Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Киев

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ И ЦЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Целью статьи является исследование гендерных стереотипов и ценностей современного украинского общества. В статье рассматривается сущность гендерных представлений современных подростков, определены представления современных подростков о гендерных ролях и образцах поведения мальчиков и девочек. В статье уточнены представления мальчиков и девочек о основных характеристиках гендерных ролей. Также было изучено содержание гендерных стереотипов, установок и ценностей подростков в характеристиках, содержаниях и роли женщины и мужчины в обществе.

Ключевые слова: гендер, социум, общественные отношения, гендерные роли, гендерные стереотипы, маскулинность, феминность.

Vera Sinyakova, PhD, Sen. Lecturer
Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv

GENDER STEREOTYPES AND VALUES OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article is a study of gender stereotypes and values of modern Ukrainian society. In the article the essence of gender representations of modern teenagers, found the idea of modern teenagers about gender roles and patterns of behavior of boys and girls. The article specifies the representation of boys and girls of the essential characteristics of gender roles. Also studied was the content of gender stereotypes, attitudes and values about adolescent characteristics, place and role of women and men in society.

Keywords: gender, society, social relations, gender roles, gender stereotypes, maskulinity, femininity.